

Mustaqillikning dastlabki yillarida boshlang'ich ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar (1991–2000 yillar)

Isoqjanov Furqat Qodirjon o'g'li
f.isoqjonov@gmail.com
mustaqil tadqiqotchi
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. 1991-2020 yillarda O'zbekiston, mamlakat ta'lim tizimini milliy g'oya va qadriyatlar asosida qayta tashkil etishga kirishdi. Islom dini qadriyatlari va o'zbek tiliga e'tibor qaratish, tarixiy merosni o'rgatish, milliy ta'lim dasturlarini joriy etish boshlandi. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish, ta'lim infratuzilmasini yaxshilashga katta e'tibor qaratilganligi tarihi asoslangan.

Kalit so'zlar: gumanizm, xorijiy tajribalar, o'quv dasturlari, zamonaviy texnologiyalar, ta'lim infratuzilmasi, vedik ta'lim tizimi, buddist ta'lim tizimi, milliy g'oya, Institutio Oratoria, xalqaro standart, mudarris, kontekstida.

Реформы начального образования в первые годы независимости (1991-2000 гг.)

Исоқжанов Фуркат Қодиржон угли
f.isoqjonov@gmail.com
независимый исследователь
Наманганский государственный педагогический институт

Аннотация. В 1991-2020 годах Узбекистан начал реорганизацию системы образования страны на основе национальных идей и ценностей. Началась ориентация на исламские ценности и узбекский язык, преподавание исторического наследия, внедрение национальных образовательных программ. В его основе лежит история внедрения современных технологий и инноваций, большое внимание уделяется совершенствованию образовательной инфраструктуры.

Ключевые слова: гуманизм, зарубежный опыт, учебные программы, современные технологии, образовательная инфраструктура, ведическая система образования, буддийская система образования, национальная идея, Institutio Oratoria, международный стандарт, мударрис, в контексте.

Reforms in primary education in the early years of independence (1991-2000 yy)

Isokjanov Furqat Qodirjon ugli
f.isoqjonov@gmail.com
independent researcher
Namangan State Pedagogical Institute

Annotation. In 1991-2020, Uzbekistan began to reorganize the country's education system on the basis of national ideas and values. Focusing on Islamic values and the Uzbek language, teaching historical heritage, and introducing national education programs have begun. It is based on the history of the introduction of modern technologies and innovations, great attention is paid to the improvement of the educational infrastructure.

Keywords: humanism, foreign experiences, curricula, modern technologies, educational infrastructure, Vedic education system, Buddhist education system, national idea, Institutio Oratoria, international standard, mudarris, in the context.

KIRISH. Mustaqillik yillarining dastlabki o‘n yilligi (1991–2000) O‘zbekiston ta‘lim tizimi, xususan boshlang‘ich ta‘lim sohasida keng qamrovli islohotlarga guvoh bo‘ldi. Ushbu islohotlar mamlakatning mustaqil va zamonaviy davlat sifatida o‘shining asosiy omili bo‘lgan ta‘lim tizimini eski sovet merosidan ajratib, milliy qadriyatlar, madaniyat va zamonaviy pedagogik yondashuvlarga moslashtirishni maqsad qildi. Mustaqillikdan so‘ng, O‘zbekiston o‘zining ta‘lim tizimini tartibga soluvchi yangi qonun va nizomlarni joriy qildi. Bu qonunlar ta‘limning barcha bosqichlari, jumladan boshlang‘ich ta‘limga oid asosiy tamoyillarni belgilab berdi. Sovet davrida shakllangan tizimni milliy ehtiyojlar va qadriyatlarga moslashtirish, milliy o‘quv dasturlari va metodikasini ishlab chiqish yo‘lga qo‘yildi. Maktab o‘quv dasturlari xalqaro standartlarga moslashtirildi, milliy tarix, madaniyat, adabiyot va ona tiliga e‘tibor kuchaytirildi. Shu bilan birga, umumiy bilimlar va zamonaviy texnologiyalarni ham o‘rgatish kiritildi. Ona tilining o‘quv jarayonida markaziy o‘ringa qo‘yilishi, rus tili bilan bir qatorda o‘zbek tilida dars o‘qitishga katta e‘tibor qaratildi. Bu milliy o‘zlikni shakllantirish va til muammolarini bartaraf etishga xizmat qildi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol va ijodiy o‘qitish usullari joriy etildi. Bolalarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga e‘tibor qaratildi. Maktab o‘qituvchilari uchun kurslar, seminarlar va treninglar tashkil etilib, ularning zamonaviy metodik bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari ta‘minlandi. Bu jarayonda mahalliy va xorijiy tajribalar o‘rganildi. Yangi binolar, sinfxonalar va texnologik jihozlar bilan ta‘minlash, ta‘lim muhitini qulay va zamonaviy sharoitga keltirish uchun turli loyihalar amalga oshirildi. Yangi o‘quv qo‘llanmalar, darsliklar va boshqa ta‘lim resurslari ishlab chiqilib, ta‘lim sifatini oshirishga qaratildi. Ta‘lim tizimida markazlashgan boshqaruvdan qisman voz kechib, mahalliy boshqaruvlarni mustahkamlash, maktablarga ko‘proq erkinlik berish qaror qilindi. Bu, o‘z navbatida, ta‘lim jarayonining sharoitga moslashishini va samaradorligini oshirdi. Ta‘lim sifatini baholash, o‘quv natijalarini kuzatish va tahlil qilish uchun yangi tizimlar joriy etildi. Dars dasturlariga milliy qadriyatlar, qonuniylik va fuqarolik tarbiyasi kiritilib, yosh avlodning milliy ongini va vatanga sadoqatini shakllantirishga e‘tibor qaratildi. Maxsus ehtiyojli bolalarni ta‘lim tizimiga kiritish, ularning imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. 1991–2000 yillardagi boshlang‘ich ta‘lim sohasidagi islohotlar O‘zbekistonning mustaqillikka erishganidan keyingi birinchi qadamlarini tashkil etdi. Ushbu islohotlar milliy ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish, shuningdek, barcha yosh avlodga sifatli ta‘lim berishni ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, mamlakatning kelajakdagi taraqqiyotida muhim rol o‘ynadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Mustaqillikka erishgan O‘zbekistonda ta‘lim sohasidagi holat va uning asosiy muammolari haqida fikr yuritishdan oldin tarixiylik tamoyiliga suyanan holatda ta‘lim xususan boshlang‘ich ta‘limni rivojlanish tarixiga qisqacha e‘tibor qaratsak. Qadimgi Hindiston va Xitoyda ta‘lim tizimlari o‘zlarining madaniyatlari va diniy an‘analari bilan bog‘liq tarzda rivojlangan. Hindistonda vedik va buddist ta‘lim tizimlari ma‘lum bir ijtimoiy va diniy maqsadlarni amalga oshirish uchun ishlatilgan, Xitoyda esa ta‘lim ijtimoiy tizimni mustahkamlash va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan edi. Har ikkala tizimda ham ta‘limning markazida axloqiy, diniy, va falsafiy bilimlar turardi[18;27-29-b.].

Hindistonning vedik ta‘lim tizimi qadimgi hind an‘analari asosida tashkil topgan bo‘lib, bu tizimda bilim olish uch bosqichda amalga oshirilgan: eshitish, mulohaza qilish va hayotda qo‘llash. Bu tizimda talabalarga Veda matnlari, grammatikalar, astronomiya, tibbiyot va boshqa fanlar o‘rgatilgan. Ayniqsa, ayollarga ham ta‘lim berilgan, ular musiqaga, raqsga va diniy marosimlarga o‘rgatilgan. Gurukul tizimi bu ta‘limni o‘qituvchining uyida yoki monastirda tashkil qilishgan. Buddist ta‘lim tizimi esa Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka va Abhidhamma Pitaka kabi asoslarga asoslangan bo‘lib, ta‘limlar monastirda rohiblar tomonidan o‘qitilgan. Bu tizim ham axloqiy va ruhiy tarbiya, ham intizomni rivojlantirishga qaratilgan edi[18;73-76-b.].

Xitoyda esa ta'lim tizimi mamlakatdagi hukmdorlar va aristokratlarning farzandlari uchun yaratilgan. Sya sulolasida dastlabki ta'lim tizimi aristokratik sinflar uchun, keyinchalik esa odatiy odamlar uchun maktablar tashkil qilingan. Chjou sulolasida esa ilm-fan, san'atlar va marosimlar kabi sohalar ta'lim tizimida muhim o'rin tutgan. Konfutsiylik esa Xitoy ta'lim tizimining asosiy falsafiy yo'nalishiga aylangan. O'zbekistonda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishda Xorijiy tajribalarni o'rganish muhim ahamiyatga ega [20; 104-b.]. Masalan, Hindistondagi vedik ta'lim tizimining axloqiy va diniy tamoyillari, Xitoydagi Konfutsiy ta'limining ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli, shuningdek, buddist ta'limining ruhiy intizomni rivojlantirishdagi o'rni O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirishda ham foydali bo'lishi mumkin. Xorijiy tajribalar yordamida O'zbekistonda o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlar, balki axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy ongni rivojlantirishga yo'naltirilgan kompleks ta'lim tizimini yaratish mumkin. Bu, shuningdek, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va ta'lim sohasida global yutuqlarni qo'lga kiritishga yordam beradi.

Yunon va Rim davrida o'g'il bolalar yetti yoshgacha onalari tomonidan ta'lim olganlar, so'ngra o'zlarining joylashuvi va davri madaniyatiga qarab rasmiy ta'limga kirishgan. Spartada o'n ikki yoshgacha u harbiy akademiya jismoniy tayyorgarlik va jangovar ko'nikmalarni rivojlantirgan, shuningdek, o'qish, yozish va arifmetika o'rgangan. Afinada esa asosiy e'tibor polis qonunlarini tushunishga qaratilgan, o'qish, yozish, gimnastika, atletika, arifmetika va musiqa bilan birga axloqiy hikoyalar ham o'rgatilgan. Rimda boshlang'ich maktab "ludus" deb atalgan bo'lib, asrlar davomida ishlab chiqilgan o'quv dasturi lotin va yunon tillarini o'rganishni o'z ichiga olgan. Milodiy 94-yilda Kvintilian "Institutio Oratoria" tizimli o'quv ishini nashr etdi. U o'qitish va o'rganish o'rtasidagi farqni, 7 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan bola sezgi tajribasi orqali o'rganishini, fikr shakllantirishni o'rganishini, til va xotirani rivojlantirishini tushuntirdi [21; 315-b.].

O'rta asr cherkovi va Evropada ta'limda Rim ta'sirining susayishi natijasida xoristlar va ruhoniylar tomonidan maktablar tashkil etildi. 853 yilda Rim Kengashi har bir cherkov boshlang'ich ta'limni ta'minlashi kerakligini ko'rsatdi. Ta'limning maqsadi ijtimoiy o'zgarishlarni emas, balki najotni tushuntirish edi. Feodal tizimda ruhoniylar va abbeylar, monastirlar ta'lim sohasida monopoliyaga ega edi. Ayollar uchun monastir maktablarida diniy ta'limot va san'at, jumladan, kashtachilik va gobelen san'ati o'rgatilgan. Uyg'onish davrida, gumanizmning ta'siri ostida, boshlang'ich o'quv dasturi ancha o'zgarmagan bo'lsa-da, o'g'il bolalari besh yoshdan boshlab lotin tili grammatikasini o'rgangan. Badavlat o'g'il bolalar repetitorlar yordamida ta'lim olishgan. 13-asrdan boshlab, cherkovlar va abbeylar o'z maktablarini tashkil etgan. Uyg'onish davrida boshlang'ich ta'limni ko'plab maktablar va monastirlar ta'minladi [22; 19-21-b.].

Boshlang'ich ta'lim sohasida tarbiyaviy va o'quv metodologiyalari haqida fikr yuritgan olimlar, masalan, Jan Piaget bolalar rivojlanishini sotsiologik, biologik va mantiqiy jihatdan tavsiflashga harakat qilgan. U rivojlanishni biologik va mantiqiy model orqali tasvirlagan. Lev Vygotskiy esa, ijtimoiy ta'limga asoslangan va bola uchun yordamisiz rivojlanish mumkin emasligini ta'kidladi. Tarixiy tahlilda ta'limning o'zgarishlari va rivojlanish bosqichlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, har bir davrda bolalarning ta'limi ijtimoiy va madaniy kontekstga mos ravishda o'zgarib borgan. Boshlang'ich ta'lim rasmiy ta'limning birinchi bosqichi bo'lib, maktabgacha ta'lim yoki bolalar bog'chasidan keyin va o'rta ta'limga o'tishdan oldin amalga oshiriladi [24; 47-b.]. Boshlang'ich ta'lim joylashuviga qarab boshlang'ich maktablarda yoki ba'zi mamlakatlarda birinchi maktab va o'rta maktablarda ham bo'lishi mumkin. Masalan, Buyuk Britaniya va boshqa ba'zi mamlakatlarda "elementar" o'rniga "birlamchi" atamasi qo'llaniladi [25; 344-b.].

Boshlang'ich ta'limning davomiyligi haqida umumiy kelishuv yo'q, lekin odatda uchdan oltigacha bo'lgan yoshdagi boshlang'ich maktab yoki ba'zi mamlakatlarda (masalan, AQShda) dastlabki etti-to'qqiz yil boshlang'ich ta'lim sifatida qabul qilinadi. Ta'limning xalqaro standart tasnifida boshlang'ich ta'lim yagona bosqich sifatida ko'rib chiqiladi, bunda dasturlar odatda asosiy o'qish, yozish va matematika ko'nikmalarini ta'minlashga va o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratishga mo'ljallangan. Bu ISCED 1-darajasi sifatida belgilanadi: Boshlang'ich ta'lim yoki asosiy

ta'limning birinchi bosqichi. Ta'rifga ko'ra, 1997 yilda ISCED boshlang'ich ta'limni odatda 5-8 yoshda boshlanishini va o'qish, yozish va matematika bo'yicha puxta asosiy ta'limni hamda boshqa fanlarning boshlang'ich tushunchalarini o'rganishga mo'ljallangan deb ta'riflagan. 2011 yilga kelib, bu falsafa o'zgargan, va boshqa fanlarning boshlang'ich tushunchalari "o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratish" maqsadiga qarshi tushib ketgan[26; 32-b.].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar Jamg'armasi (YUNISEF) boshlang'ich ta'lim bolalarga ko'plab ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Bu:

Qashshoqlikni kamaytiradi,
Bolalar o'limi darajasini pasaytiradi,
Gender tengligini rag'batlantiradi,
Atrof-muhit haqidagi tushunchalarni oshiradi.

Keltirilgan yosh bolalar rivojlanishining tez o'zgarayotgan bosqichini qamrab oladi. Bu bolalar qanday o'rganishini tasvirlashga harakat qiladigan rivojlanish psixologiyasi fanida o'rganiladi. Birlashgan Qirollikda boshlang'ich maktabning birinchi yili bo'lgan qabul, erta yillarni tashkil etish bosqichining bir qismiga kiradi [27; 378-b.].

Agrar madaniyatlarda bolalar o'yin instinktlariga ergashish orqali o'rgandilar. Majburiy ta'limga ehtiyoj yo'q edi, chunki dehqonchilik, chorvachilik, savdo va qurilish kabi ko'nikmalar kattalardan bolalarga yoki ustadan shogirdga o'tkazilardi. Jamiyatlar o'z farzandlarining madaniy an'analari va e'tiqodlarini o'rganishlarini zarur deb bilishar edi. Bu ko'pincha oilaviy tarzda yoki bolalarni bir joyga to'plash va o'qituvchi yordamida amalga oshirilardi. Bu tizim yer egalari uchun samarali bo'lgan, lekin yersizlarning bolalari yetti yoshdan boshlab xizmatkor sifatida ishlashga majbur bo'lishardi. 15-asr boshlaridagi frantsuz manbalaridan birida zodagonlar ovchilarga "etti-sakkiz yoshlardagi xizmatkor bolani tanlash"ni va "...bu bolani to'g'ridan-to'g'ri qo'rquvi paydo bo'lguncha kaltaklash kerak", deb maslahat berishgan. Xo'jayinining buyrug'ini bajara olmaydigan bola uchun esa kunlik vazifalar aniq belgilangan edi, va u itlarning ehtiyojlarini qondirish uchun pitomnikda uxlab, xizmat ko'rsatishi kerak edi.

Diniy jamoalar ta'lim beruvchi bo'lib, o'quv dasturini belgilab berishgan. Ularning muqaddas matnlaridan parchalarni o'rganish ustuvor vazifa sifatida belgilangan edi. Jamiyatlar o'z taraqqiyoti uchun og'zaki an'analar yozma matnlar bilan almashtirilishi zarurligini tushunishgan va ba'zi talabalar parchalarni yozishlari kerak bo'lgan. Monastir talabalari esa nafaqat o'z ona tillarida, balki diniy tilda yozilgan matnlarni ham o'qishlari kerak edi. Bu jarayon madrasa va maktablarda rasmiy ta'limning shakllanishiga olib keldi. Martin Lyuter esa najotning har bir insonning Muqaddas Bitikni o'qishi bilan bog'liqligini ta'kidladi. 17-asrning o'rtalarida, Amerika, Massachusetts, bu maqsadda maktabni majburiy qilgan birinchi koloniyaga aylandi. 1690-yildan boshlab, u yerda va qo'shni koloniyalarda bolalar "Yangi Angliyaning Kichkina Injili" deb nomlangan "New England Primer" kitobidan o'qishni o'rgandilar.

NATIJAR VA MUHOKAMA. Qadimiy Markaziy Osiyo va aynan bugungi O'zbekiston hududlarida ta'lim uzoq tarixiy ildizlarga ega. Ushbu hududlar qadim zamonlardan boshlab ilm-fan, adabiyot va madaniyat markazlari sifatida rivojlanib kelgan. Qadimgi Markaziy Osiyo aholisi orasida yozuv va san'at asoslarini o'rgatadigan maktablar paydo bo'lgan. Bu maktablar asosan jamoat markazlarida, diniy ibodatxonalar yaqinida joylashgan bo'lib, yoshlarni diniy va axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirgan. Mintaqada zardushtiylik, buddizm, hindiylik kabi diniy oqimlar tarqalgan. Bu dinlarga oid diniy matnlarni o'qitish va diniy marosimlar bilan bog'liq bilimlarni yetkazish ta'limning ajralmas qismi bo'lgan[30; 356-b.].

Qadimgi davrlarda ham yosh bolalarga qo'llaniladigan oddiy ta'lim shakllari mavjud edi. Bu ta'limotlarda asosiy e'tibor diniy ta'lim, yozuv va san'atga qaratilgan. Savdo-sotiq yo'llari (Masalan, Ipak Yo'li) orqali ilmiy bilimlar va madaniyatlar almashinuvi amalga oshib, ta'lim tizimining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Turli mamlakatlardan kelgan olimlar va tacirlar bilan o'zaro muloqot orqali bilimlar boyidi va yangi uslublar paydo bo'ldi. Samarqand va Buxoro kabi shaharlarda tashkil etilgan ilmiy markazlar nafaqat din, balki san'at, adabiyot, matematik va astronomiyaga oid

ilmiy tadqiqotlarning ham rivojlanishiga asos soldi. Shaharlarda joylashgan kutubxonalar va ilmiy markazlar xalqaro darajada tanilgan bo‘lib, u yerda Yevropa va Osiyo olimlari bilan hamkorlik qilingan. Qadimgi Markaziy Osiyo, jumladan bugungi O‘zbekiston hududlari ta‘limning qadimiy shakllaridan tortib, Islom davrida rivojlangan chuqur ilmiy an‘analargacha bo‘lgan boy tarixga ega. Bu tarixiy tajriba nafaqat mahalliy madaniyat va diniy hayotda, balki butun dunyo miqyosida ilm-fan va ta‘lim rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Bugungi kunda ham ushbu boy meros zamonaviy ta‘lim tizimini shakllantirishda muhim ildiz sifatida e‘tirof etiladi.

8–9-asrlarda Islom dini Markaziy Osiyoga kirib keldi. Shu davrda ilm-fan va ta‘lim tez sur‘atlar bilan rivojlana boshladi. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar dunyoning nufuzli ilmiy markazlariga aylandi. Ushbu shaharlarda madrasahlar tashkil etilib, diniy bilimlar, matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa va boshqa fanlar o‘rgatilgan. Madrasalar – bu yuksak savyali ilmiy markazlar bo‘lib, ularning kutubxonalari juda boy edi. O‘zbekiston hududidan chiqqan ulug‘ olimlar, masalan, Al-Biruni, Al-Khwarizmi, Abu Rayhon Beruniy, va boshqa ko‘plab mutafakkirlar ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shganlar. Ularning asarlari dunyo bo‘ylab ma‘rifat manbai sifatida xizmat qilgan.

Markaziy Osiyoda joylashgan hududlar, jumladan bugungi O‘zbekiston, qadimgi davrlardan boshlab savdo-yu ilm markazi sifatida rivojlandi. Bu hududlar ilm va madaniyat almashinuvi nuqtai nazaridan muhim edi. 8–9-asrlardan boshlab islom dini tarqalishi bilan ta‘lim tizimi sezilarli darajada rivojlandi. Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari xalqaro miqyosda tanilgan ilmiy markazlarga aylandi. Ushbu shaharlar madrasahlar va kutubxonalar bilan mashhur bo‘lib, u erda matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa va adabiyot kabi sohalarda katta yutuqlar erishildi. Masalan, 15-asrda Temuriylar davrida Samarqandda joylashgan ulug‘ Ulug‘bekning rasadxonalari ko‘plab yulduzshunoslik asarlarining yaratilishiga sabab bo‘lgan.

O‘rta asrlarda ilm-fan va ma‘rifat rivojlanishi nafaqat diniy bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki dunyo bilimlariga oid izlanishlar ham olib borilgan. Islomiy olimlar bilan bir qatorda mahalliy ilm-fan va hunar o‘rganuvchilarga ham katta e‘tibor qaratilgan. 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida hudud Rossiya imperatsiyasiga qo‘shildi. Shu davrda rus madaniyati va ta‘lim tizimi ta‘siri ostida yangi maktablar, bilim va san‘at markazlari ochila boshlandi. Bu davrda mahalliy aholining savodxonligi yanada oshdi.

O‘zbekiston SSR tarkibida ta‘lim tizimi keng ko‘lamli islohotlarga duch keldi. 1920-yillardan boshlab sovet ta‘limi markazlashgan va davlat tomonidan nazorat qilingan shaklda joriy etildi. Maktabgacha ta‘lim, umumiy maktablar, meshnoy va oliy ta‘lim muassasalari kengaytirildi. Sovet hukumatining savodxonlik bo‘yicha olib borgan keng qamrovli dasturlari orqali aholining deyarli hamma uchun ta‘lim olish imkoniyati yaratilgan, bu esa savodxonlik darajasini keskin oshirdi. Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarda yirik ilmiy markazlar, universitetlar va kutubxonalar tashkil etildi. Bu markazlar ilm-fan sohasida yetuk kadrlar tayyorlashda muhim rol o‘ynadi.

O‘zbekistonda ta‘lim tizimini shakllantirishda jadidchilik g‘oyalaridan unumli foydalanish zarurati mavjud. XX asr boshlaridagi jadidlarning asosiy maqsadi – yosh avlodni zamonaviy fan va texnologiyalardan boxabar qilish, ularni erkin fikrlaydigan, mustaqil shaxs sifatida tarbiyalash edi. Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi jadid maorifchilari ta‘limni millatning kelajagi sifatida ko‘rgan va bu g‘oyalar istiqloq yillarida ham dolzarbligicha qolmoqda. Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yoki mamot, yo najot, yo halokat masalasidir” degan so‘zlari bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasida muhim ahamiyatga egadir. Demak, ta‘lim jarayonida faqatgina zamonaviy bilimlarni emas, balki milliy qadriyatlar va ma‘naviy tarbiyani ham uzviy birlashtirish zarur.

O‘zbekistonning boshlang‘ich ta‘lim tarixi keng va boy tarixga ega bo‘lib, uning rivojlanishida ko‘plab ijtimoiy, madaniy va siyosiy omillar ta‘sir ko‘rsatgan. O‘zbekiston hududida boshlang‘ich ta‘limning rivoji tarixan turli bosqichlarga bo‘linadi. XV–XVIII asrlarda boshlang‘ich ta‘lim asosan madrasalarda olib borilgan. Ularning asosiy maqsadi diniy bilimlar berish, Qur‘oni karim va islom huquqi (fiqh) ni o‘rgatish bo‘lgan. Shuningdek, boshlang‘ich ta‘limning asosiy shakli sifatida maktablarda “mudarris” (o‘qituvchi) tomonidan o‘qitilgan.

Sovet Ittifoqi davrida ta'limning barcha sohalarida ko'plab islohotlar amalga oshirildi. 1917-yildagi inqilobdan so'ng O'zbekistonning yangi hukumati boshlangan ta'limni ijtimoiy va siyosiy tizimga moslashtirishga harakat qildi. 1920-yillarda O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim tizimi yangilandi va o'qitish rus tilida olib borila boshlandi. 1930-yillarda boshlang'ich ta'limda yangi metodlar va yondashuvlar joriy etildi. Maktablarda o'quvchilarga matematika, til, tabiiy fanlar kabi fanlar o'rgatildi. Boshqa millatlarning madaniyati va tarixiga ham ahamiyat berildi. 1930-yillar oxirlarida boshlang'ich ta'limda maxsus o'quv rejalar va darsliklar yaratildi.

1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgach, mamlakat ta'lim tizimini milliy g'oya va qadriyatlar asosida qayta tashkil etishga kirishdi. Islom dini qadriyatlari va o'zbek tiliga e'tibor qaratish, tarixiy merosni o'rgatish, milliy ta'lim dasturlarini joriy etish boshlandi. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish, ta'lim infratuzilmasini yaxshilashga katta e'tibor qaratildi. Maktabgacha ta'lim, umumiy maktablar, o'rta maxsus ta'lim va oliy ta'lim muassasalarida sifat va uslubiy yutuqlarga erishish maqsad qilingan.

O'zbekistonda ta'lim tizimidagi islohotlar uch asosiy bosqichda amalga oshirilgan:

Birinchi bosqich (1991-2001) – huquqiy asoslar yaratish.

Ikkinchi bosqich (2001-2005) – milliy dasturni amalga oshirish.

Uchinchi bosqich (2005 yildan keyin) – to'plangan tajribalar asosida ta'limni yanada rivojlantirish.

Ushbu bosqichlarda asosiy qonunlar qabul qilinib, ta'limning uzluksizligi va davlat ta'lim standartlari belgilab berilgan. Shu bilan birga, maktablar moddiy-texnika bazasi va darsliklar muntazam yangilangan bo'lsa-da, bu jarayonlarda hali ham ko'plab muammolar mavjud bo'lgan.

XULOSA. Mustaqillik davrida “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” kabi strategik hujjatlar qabul qilinib, ularning asosiy maqsadi – ijodkor, ma'naviy barqaror va yuqori malakali kadrlarni tayyorlashdan iborat edi. Bu dasturlar milliy o'zlikni saqlab qolish, ilmiy-texnika salohiyatini oshirishga yo'naltirilgan. Raqamli texnologiyalar, internet tizimlari, multimedia resurslarining o'quv jarayoniga kiritilishi orqali ta'lim sifatini oshirishga intilish borasida sezilarli qadamlar qo'yildi.

Ta'lim muassasalarida innovatsion loyihalar, yangi laboratoriyalar tashkil etish, ilg'or mamlakatlar tajribasini o'rganish va moslashtirish orqali ilm-fan va ta'lim sohalarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta'limning har bir bosqichida sifat standartlarining pastligi, dars materiallarining yangilanmasligi va malakali o'qituvchilar yetishmovchiligi muammo sifatida qolmoqda. Ko'plab maktablar, o'quv yurtlari va ta'lim muassasalarining texnik bazasi zamonaviy talablar darajasiga mos kelmaydi. Zamonaviylashtirish va ta'mirlash ishlari kechikib qolmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni qo'llashda yetarli tajribaga ega o'qituvchilar soni kam. Bu hol ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida byurokratik to'siqlar, moliyalashtirish yetarli emasligi va resurslar taqsimotidagi tengsizliklar kuzatilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uyg'unsizlik, bozor talablari bilan mos kelmaydigan ilmiy dasturlar muammosi ham bor.

Mustaqil O'zbekiston o'z tarixiy merosini va milliy qadriyatlarini ta'lim tizimiga singdirishga intilyapti. Tarixiy faktlar, madaniy meros va milliy til asosiy o'quv dasturlariga kiritilib, yangi avlodning milliy o'zlikni his etishi ta'minlanmoqda. Qadimgi ilmiy an'analarni qayta tiklash va ularni zamonaviy ta'limda qo'llash orqali o'quvchilar milliy o'lim-fanga qiziqishini mustahkamlashga urinilmoqda. Tarixiy jarayonlar va mustaqillikka erishish yo'lidagi kurashlar mavzusida chuqur bilim berish, yosh avlodning milliy ruhda tarbiyalanishi, fuqarolik ongini shakllantirish, demokratik qadriyatlarni hurmat qilish kabi maqsadlar ko'zda tutilgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon ta'lim sohasida katta o'zgarishlar sodir bo'ldi. Tarixiy merosga tayanib, milliy qadriyatlarni inobatga olgan holda zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish yo'lida alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, ta'limning sifatini oshirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, pedagoglar tayyorlashda innovatsion yondashuvlarni joriy etish kabi muammolarni hal etish zarur. O'zbekiston tarixi fani kontekstida bu jarayonlar milliy o'zlikni

mustahkamlash, yosh avlodni ona tiliga, tarixiga va madaniyatiga hurmat bilan yondashishga undash maqsadida olib borilmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. –T: «Aolat», 2023. –114 b.
2. O'zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi. –T.: Adolat, O'zbekiston, 2021. –296 b.
3. O'zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. –T.: Adolat, O'zbekiston, 2021. –204 b.
4. Mirziyoyev SH. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: O'zbekiston, NMIU, 2016.
5. Mirziyoyev SH. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –T.: «O'zbekiston». 2017. –48 b.
6. Mirziyoyev SH. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: «O'zbekiston». 2017. –488 b.
7. Mirziyoyev SH. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari [Matn]. –T.: O'zbekiston, 2020. –456 b.
8. Alimjonova D. Gender va rivojlanish. Gender munosabatlari nazariyasi va amaliyotiga kirish. –T., 2007. –B. 22-32.
9. Alouddin Mansur. Qur'oni Karim. O'zbekcha izohli tarjima. "Niso surasi" (4:1 oyat). –T., CHO'lpon, 1992. –B. 108-134.
10. Ayollar va erkaklar. Statistik to'plam. –Toshkent, 2016. –B. 65-67.
11. Gender munosabatlari nazariyasi va amaliyotiga kirish. Ilmiy maqolalar to'plami. –T., 2007 y. –B. 91.
12. Inagamova M. Obshestvenno-politicheskaya aktivnost v Uzbekistane. O'zbekiston Respublikasi IIB Akademiyasining axborotnomasi. –T., 2017. №1. –B. 16-20.
13. Kadirova Z. Problemi povisheniya sosialnoy aktivnosti molodeji Uzbekistana v usloviyax vsestoronnogo reformirovaniya obshestva. –T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 1999. –S. 10.
14. Karimova V. Ijtimoiy psixologiyada xotin-qizlar rahbarligi muammosining o'rganilishi // BuxDU. –Buxoro, 2011 №2. –B. 12-13.
15. Kenjayeva X.P. Ayollar ijtimoiy faolligini oshirishda fuqarolik institutlarining o'ri. "SCIENTIFIC PROGRESS" Scientific Journal. Volume: 1, ISSUE: 6. –B. 959.
16. Matkarimova G.A. Ayol huquqlari va gender tenglik. Konstitusiyada inson huquqlari himoyasi. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: TDYUI, 2012. –B.31.
17. Narbayeva T. Yangi O'zbekiston sharoitida xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimining o'ziga xos xususiyatlari. UzMU xabarlar ilmiy jurnali. –T, 2021. [1/4]. –B. 137.
18. Gupta, Amita. Going to School in South Asia, 2007, Greenwood Publishing Group; pp. 73-76; Brockington, 19. John (2003). "The Sanskrit Epics". In Flood, Gavin (ed.). Blackwell companion to Hinduism. Blackwell Publishing. pp. 116–19. 19. Majumdar, Raychauduri; Majumdar, Datta (1946). An Advanced History of India. London: Macmillan. p. 64.
20. Jing Lin, Education in Post-Mao China (Westport, Conn.: Praeger, 1993)
Kinney, Anne B; Representations of Childhood and Youth in Early China, 2004, Stanford University Press, at pp. 14–15.
21. Orme, N (2001). Medieval children. p. 315.; Gerald L. Gutek (14 December 1994). A History of the Western Educational Experience: Second Edition. Waveland Press. p. 203. ISBN 978-1-4786-3010-4. Archived from the original on 2 September 2019. Retrieved 16 April 2019.
22. Black, Robert (2001). "Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy: Tradition and Innovation in 25. Latin Schools from the Twelfth to the Fifteenth Century". Journal of Interdisciplinary History: 489.;
23. Bertlett, Kenneth (15 December 2016). "The Italian Renaissance - The Education and Learning During the Renaissance". The Great Courses Daily. University of Toronto. Archived from the original on 19 April 2019. Retrieved 19 April 2019.

24. Building skills for effective primary teaching. SAGE. 4 August 2017.
25. "Elementary education | Definition, Goals, & Facts". Britannica. 2023-09-05. Retrieved 2023-09-22.
26. "ISCED 2011" (PDF). UNESCO Institute for Statistics. 2012. Annex III. Archived from the original (PDF) on Jun 24, 2017.
27. Powell, Jen; Moser-Jurling, Jennifer. "What Is Primary Education?". learn.org. Retrieved 18 September 2019.
- Fischer, Steven Roger (2004). A History of Writing. Reaktion Books, p. 50.
28. "Les manuscrits trouvés à Tombouctou" (in French). 1 August 2004.
29. "Reclaiming the Ancient Manuscripts of Timbuktu". Archived from the original on 3 August 2003. pp. 1–19.
30. Fischer, Steven Roger (2004). A History of Writing. Reaktion Books, p. 50.
31. "Les manuscrits trouvés à Tombouctou" (in French). 1 August 2004. "Reclaiming the Ancient Manuscripts of Timbuktu". Archived from the original on 3 August 2003. pp. 1–19.